ΜΑΔΥΤΙΟΥΣ
ΓΑΪΤΑΝΑΚΗΔΕΣ.

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΤΟΥ ΙΗ΄ ΚΑΙ ΙΘ΄ ΑΙΩΝΟΣ

(1760-1860)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ἐγκυκλοπαιδικοῦ Ἡμερολογίου τοῦ 1935

ΣΤΑΥΡΟΥ Ν. ΖΕΡΒΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΩΝ)ΠΟΛΙΣ 1935

Τύποις «ΜΕΡΚΕΖ»

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ
Ἄρχοντος Μ. Χαρτοφύλακος καὶ Χρονογράφου τῆς Μ. τοῦ Χρ. Ἐκκλησίας
Ἄρχοντος Ὑπομνηματογράφου τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας

ΚΑΛΦΑΔΩΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΤΟ μικρόν μου τοῦτο σημείωμα, προωρισμένον ’ν’ ἀποτελέσῃ κεφάλαιόν τι τοῦ βιβλίου μου τοῦ μικροῦ «Μνείας τῶν πρὸ ἐμοῦ» — οὔπω ἐκδοθέντος — ἀπεκλείσθη, ἕνεκα λόγων τεχνικῶν, ἀποτελεῖ δὲ σύνολον εἰδήσεων, ὅσας ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμονῆς συνῆγον, ἐρωτῶν διαρκῶς καὶ ἀποτυγχάνων, ἀφοῦ ἠρώτων γέροντας ἀγνοοῦντας καὶ τῆς ἰδίας ζωῆς ἐπεισόδια, ἅτινα ὑπεμίμνησκον εἰς αὐτοὺς ἐγὼ ὁ ζητῶν ἀπ’ αὐτῶν νὰ μάθω.

Εἰς τὰς σελίδας 71 καὶ 172 τῆς δυστυχοῦς συγγραφῆς «Μνείας» ἀνεγράφησαν ἁπλῶς ὀνόματα τριῶν ἀδελφῶν καλφάδων (ἀρχιτεκτόνων) τῶν ἐκ Μαδύτου Γαητανάκηδων, μὴ συνεκδοθεισῶν οὔτε τῶν φωτογραφιῶν αὐτῶν, οὔτε βιογραφικῶν τινων εἰδήσεων ἀληθινῶν περὶ τῶν ἀνδρῶν, ἃς οὔτε σήμερον ὑπ’ ὄψιν ἔχω. Περὶ τῶν καλφάδων τούτων καὶ τινων προγενεστέρων, οἱανδήποτε δυνάμεθα ’ν’ ἀνεύρωμεν πληροφορίαν εἰς ἔντυπα, ἢ χειρόγραφα, διότι ἐκ παραδόσεων οὐδὲν πρέπει ’ν’ ἀπεκδεχώμεθα, καθῆκον ἔχομεν ’να περισώσωμεν διὰ τοῦ τύπου. Εἶμαι εὐχαριστημένος, διότι οἱ γονεῖς μου ἔσωζον ἀπὸ μνήμης καὶ μορφὰς καὶ πράξεις παλαιῶν καλφάδων, καὶ μοι εἶπον περὶ αὐτῶν ὅσα ἐγίνωσκον. Ἀγνοῶ τίς ἐκ τῶν ἡμετέρων ἔχει γεγραμμένον λόγον ἐκτενῆ ἢ σύντομον περὶ τῶν ***ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀρχιτεκτόνων τῶν ἀκμασάντων μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΘ´ ἑκατονταετηρίδος***, ἐν τοῖς κάτω χρόνοις πάντοτε ἴσως ἑνὸς ἀρχιτέκτονος ὄνομα παλαιοῦ γνωστότερον ἐγένετο παρ’ ἡμῖν, διὰ τὸν λόγον ὅτι, χάριν αὐτοῦ ἐσώθη μέχρις ἡμῶν καθὸ κτῆμα τῶν ὀρθοδόξων, ὁ εἰς τὴν τοποθεσίαν «τοῦ Φανάρη» - ὁ ἐν Μουχλίῳ — ναὸς τῆς Θεοτόκου Μαγουλιωτίσσης, ὁ τουρκιστὶ Κανλὴ-κλίσε (Αἱματόεσσα ἐκκλησία) λεγόμενος. Ἐχορηγήθη εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα ***Χριστόδουλον*** ὁ ναὸς οὗτος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μεχμὲτ τοῦ Πορθητοῦ τῷ 876 ἐγίρας

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

δῆλα δὴ 1471, κατὰ τὸν ὑπολογισμόν μου. Τὸ τουρκικὸν ἐπίσημον γράμμα τοῦ 876 δωρεῖται τόπους ἐν τῷ Μουχλίῳ εἰς τὸν Κοντόπουλον, κτίσαντα ἐπὶ τῶν αὐτόθι γηπέδων πτωχοκομεῖον φαίνεταί μοι δὲ τολμηρία ’να εἰκάσω ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἐπώνυμον εἶχε Κοντοπούλου, καὶ ὅτι τὸ τουρκικὸν γράμμα περὶ δωρεᾶς τοῦ ναοῦ καὶ τὸ περὶ δωρεᾶς γηπέδων ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Ἡ παράδοσις ἔσωζεν ὅτι, ὁ ναός, τοιοῦτος, οἷος σώζεται σήμερον, κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα, ἐδωρήθη εἰς τὸν Χριστόδουλον, διότι κατὰ τό σχέδιον καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν αὐτοῦ, ἀνηγέρθη τὸ μεγαλοπρεπὲς τζαμὶ Σουλτὰν Μεχμὲτ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ, ἐν μέρει, διὰ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον ἐπὶ βυζαντινῶν ἐγειρομένου μεγάλου ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων· λέγω **ἐν μέρει,** διότι, κατὰ παλαιὰν κοινολαϊτιδα παράδοσιν, καὶ μέρος τοῦ ὑλικοῦ τοῦ παλαιοῦ ἱεροῦ ναοῦ, καὶ χῶμα καὶ πέτραι περισσεύσασαι ἀπὸ τοῦ λόφου, χαμηλωθέντος πολὺ, μετεκομίσθησαν εἰς τὴν παραλίαν τὴν ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ Γενὶ-καπὶ μέχρι τοῦ Κίλβουρνοῦ, καὶ ἐχέρσωσαν τὸ μέρος ὅλον, ὅπερ ἔβρεχον τὰ νερὰ τοῦ Κερατίου κόλπου μέχρι τοῦ τείχους τοῦ «πτεροῦ» τοῦ Πετρίου· γνωστὸν δ’ ὅτι τὸ χερσωθὲν μέρος τοῦτο εἴς τινα σημεῖα προχωρεῖ ἀπὸ τοῦ τείχους μέχρι τῆς παραλίας εἰς 40-60 μέτρα. Ἕως πρὸ ἑξήκοντα ἐτῶν εἰς τὴν πλησίον τοῦ Κίλβουρνοῦ πλατεῖαν διεφαίνοντο τεμάχια μεγάλα πλινθοκτίστου οἰκοδομῆς τῶν βυζαντινῶν, ὡς εἰκάζω, χρόνων.

Διέσωσεν ὁ Κομνηνὸς Ὑψηλάντης εἰς «Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν» (σ. 12) τὴν παράδοσιν ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἐφονεύθη, διότι ἐκαυχήθη ὅτι δύναται ’να κτίσῃ ἕτερον τζαμὶ μεγαλοπρεπέστερον τοῦ κτισθέντος ἐπ’ ὀνόματι τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ. Οἱ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἀκμάζοντες ἀρχιτέκτονες ὥς μοι ἔλεγεν ὁ ὁ πατήρ μου, ἔσωζον ἄλλην περὶ τοῦ Χριστοδούλου παράδοσιν· ὅτι λαβὼν διαταγὴν ’να κτίσῃ εἴς τινα μεγάλην πόλιν, δῆθεν τὴν Ἀδριανόπολιν, τζαμὶ μέγα ἔχον χίλια παράθυρα, ἵνα ὁ ἀριθμὸς ἀκουόμενος προξενῇ παφλάζουσαν ἐντύπωσιν, ἤνοιξεν ἐννεακόσια ἐνενήντα ἐννέα, ἐλεγχόμενος δὲ διὰ τὴν παράβασιν τῆς σουλτανικῆς διαταγῆς ἐδικαιολογήθη ὅτι ἐξεπλήρωσεν αὐτὸς τὸ πνεῦμα τῆς διαταγῆς ἐμφανέστερον· ἡ λέξις χίλια, μπὶν τουρκιστὶ καὶ μονοσύλλαβος, ἀδυνατεῖ ’να προξενήσῃ τόσῳ μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀκούοντα, ὅσην θὰ προξενήσωσιν αἱ λέξεις ἐννεακόσια ἐνενῆντα ἐννέα—τουρκιστὶ ντοκοὺζ γιοὺς ντοκσὰν ντοκοὺς, καὶ κατὰ μεταφρασιν ἐπιμήκη, ἐννεάκις ἑκατὸν ἐννενήκοντα ἐννέα· δεκαπέντε συλλαβὰς !!! ἀντὶ τῆς μιᾶς.

Ὁ πολυγραφώτατος στιχουργὸς Καισάριος Δαπόντες εἰς τὴν ἀνέκδοτον αὐτοῦ «Βίβλον Βασιλειῶν» ἀναφέρει ***Κωνσταντὴν*** κάλφαν (ἀρχιτέκτονα) ἀκμάσαντα μετὰ τὸ μέσον τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος. Ἐγεννήθη ἐν Ἐπιβάταις τῆς Θράκης, καὶ κατώρθωσεν, αὐτοδίδακτος ὤν,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ʼνα χερσώσῃ ἀσφαλῶς τὸ πρὸς τῇ Βλάγκᾳ νεώριον, ὅπου κεῖται τὸ σήμερον λεγόμενον Γενίκαπι τῆς Βλάγκας. Ὁ ἀρχιτέκτων Κωνσταντῖνος ὁ ἐπιβατηνὸς κατῴκει εἰς τὸ Ἐξω-κιόνιον (τὰ Ἕξ Μάρμαρα), ἦτο δὲ «γνώριμος» τῷ Δαπόντε. Μνείαν τοῦ κάλφα τούτου βλέπε εἰς τὴν λέξιν Κωνσταντινούπολις (ἐν τέλει) γραφεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ, εἰς τὸ Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας τοῦ «Νεολόγου» (τομ. Γ').

Θρακικοὶ Σύλλογοι καὶ Ἐπετηρίδες παρέδωκαν εἰς ἡμᾶς ἐκ παραδόσεως σώσασαι τὸ ὄνομα ἀρχιτέκτονός τινος, ἐκ Μαδύτου τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου. Ἐλέγετο **Χατζῆ Ἀνδρέας**, καὶ διηγοῦντο περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὅτι, μικρῷ πρὸ τοῦ ἔτους 1790 συνέστησε σχολεῖον εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Μάδυτον, καὶ ἐδωρήσατο πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ ποσὸν ἴσον πρὸς χρυσᾶ φράγκα 15000. Παραδόξως ὁ περὶ σχολείων γράψας τὸ χρήσιμον Σχεδίασμα Ματθαῖος Παρανίκας, ὁ καὶ διδάξας ἐκεῖ πού, παρέδραμεν ἀφήγησιν ἱδρύσεως σχολείου, προικοδοτηθέντος διὰ τόσον μεγάλης περιουσίας. Σημειώσωμεν ὅτι καὶ ὁ χατζῆ Ἀνδρέας, ὡς ὁ Χριστόδουλος, ἦτον αὐτοκρατορικὸς ἀρχιτέκτων.

Ἀρχιτέκτων διαιωνίσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ, συνδεθὲν μετὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως (1809—1810) τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱεροσολύμοις, ἦτο ***Χατζῆ Κομνηνὸς*** κάλφας, ἐν Μιτυλήνῃ γεννηθείς, ἀλλὰ φονευθεὶς ὁ ταλαίπωρος ὑπὸ κακούργων.

Γνωστὸς ἐγένετο μετ' αὐτὸν ὁ ***Μαρκῆ κάλφας***, οἰκοδομήσας τῷ 1802 τὴν οὐχὶ μεγάλην οὖσαν τότε οἰκοδομὴν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Μετ' αὐτὴν ἀνῳκοδόμησε τὸ ἐν Γαλατᾷ νοσοκομεῖον, οὗτινος ἦτο συμπεπληρωμένη ἡ οἰκοδομὴ τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους 1813, καθὰ βεβαιοῖ ἡ εἰς τὸ σημερινὸν μέγα Ἐθνικὸ Χάνι ἐντετειχισμένη ἐπιγραφή· αὐτὴ καὶ μαρτυρεῖ ὅτι τὸ κτίριον τοῦ νοσοκομείου συνετελέσθη.

ἐπιστασίᾳ θερμουργῷ
τιμίων ἐπιτρόπων
καὶ Μάρκου ἀρχιτέκτονος
ἐπιεικοῦς τὸν τρόπον

Ἀγνοῶ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Μαρκῆ κάλφα, εἰς χειρόγραφον δέ τι ἀνέγνωσα ὅτι, κατὰ τὸ ἔτος 1824 ὁ «ἐπιεικὴς τὸν τρόπον» ἀρχιτέκτων ἦτον, ἂν μὴ σφάλλωμαι, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κοινοῦ, τῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πατριαρχείῳ· ἦτο δῆλα δὴ μέλος τοῦ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου τοῦ τότε καιροῦ.

Σύγχρονος τῷ Μαρκῇ κάλφα ἦτο ***ὁ χατζῆ Νικολῆς ὁ Νικολαΐδης***, ἀνακτορικὸς ἀρχιτέκτων καὶ αὐτός. Ἐπεστάτησεν εἰς συμπλήρωσιν ἢ καὶ εἰς ἀνοικοδόμησιν τῶν ναῶν ἁγίου Γεωργίου: πατριαρχικοῦ, ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου, τοῦ ἐν Ἐδιρνέκαπι καὶ τοῦ ἐν Ψαμμαθίᾳ Κυπαρισσᾶ (τεσσάρων δῆλα δή), ἴσως καὶ τοῦ αὐτόσε τῆς Ἀναλήψεως· ἐπίσης τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Τζιβαλίου, πάντων κατὰ τὰ ἔτη 1837—38, καὶ τινων ναῶν εἴς τινα μικρὰ χωρία ἔξω τῶν τει-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

χῶν τῆς Κωνσταντινοπόλεως, περὶ τὰ ἔτη 1833-34. Τῷ ἔτει 1837 ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τὸ ἔσω τῆς πύλης Πετρίου (Πετρὶ καπουσοῦ) ἐν τῷ Διπλοφαναρίῳ κείμενον ἁγιορειτινὸν Μετόχιον, ἐπιτρόπων τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὄντων τῶν ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ συνέσει φημιζομένων Βενιαμὶν Λαυριώτου καὶ Ἱλαρίωνος Ἰβηρίτου. Ἐγένετο προστάτης τοῦ πατρός μου ὁ Χατζῆ Νικολῆς, καθὸ συμπολίτης αὐτοῦ (ἐκ Λέρου) καὶ συγγενής, δεύτερος ἐξάδελφος, ὡς ἦσαν καὶ τῶν μητροπολιτῶν Ἡρακλείας, τοῦ πολλοῦ Μελετίου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰγνατίου Εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ οἰκίαν τοῦ Χατζῆ Νικολῆ ἐσύχναζον πρόκριτοί τινες τοῦ Γένους, συνήθως δὲ ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιος. Ἐτιμᾶτο ὑπ' αὐτῶν, ὡς ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μαχμουτ· ἀπεβίωσε δὲ τῷ 1841.

Σύγχχρονον αὐτῷ ζῶντα μέχρι τοῦ 1836 εὑρίσκω τὸν ***Ἰωάννην Σγούταν***, καθήμενον εἰς Τα-ταῦλα. Τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ Σγούτα ἀναγινώσκω ἐν καταλόγῳ συνδρομητῶν βιβλίου τυπωθέντος τῷ 1836.

Ἴσως ἔζη καθ' ὃν καιρὸν ἦλθεν ὁ χατζῆ Νικολῆς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἕτερος ἀρχιτέκτων, ***Γεώργη κάλφας***. Εὑρίσκω τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς πατριαρχικὸν γράμμα τοῦ 1790, ἀναφέροντι ὅτι ἡ σύζυγος αὐτοῦ Φανὴ εἶχε στασείδιον ἐν τῷ γυναικωνίτῃ τοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι. Πιθανῶς ἐκεῖ κατῴκει ὁ Γεώργιος.

Σύγχρονοι τοῦ Μαρκῆ καὶ τοῦ χατζῆ Νικολῆ (1810—1841) ἦσαν· ***ὁ Νικόλαος Γιαγτζόγλους***, ἔχων υἱὸν Λουκᾶν, μαθηματικόν, ἀγνοῶ που διδαχθέντα, ὃν ἐγνωρίσαμεν μέχρι σχεδὸν τοῦ 1870 διδάσκαλον τῶν μαθηματικῶν εἴς τινα σχολεῖα τῆς Κπόλεως — ***ὁ Κωνσταντῖνος Γιολασιγμάζης***, ἀνοικοδομήσας τὸν ἐν Βλάγκα ναὸν τῶν ἁγ. Θεοδώρων, καὶ τὸν Ἅγ. Μηνᾶν, Ψαμμαθείων ὡς καὶ ναούς τινας τῶν ἔξω τῆς Κπόλεως θρακικῶν χωριδίων (1833 – 34) — ***ὁ Γαλὴπ κάλφας***, ὀρθόδοξος ἕλλην, Γαλὴπ ὑπὸ τῶν τούρκων καλούμενος, διότι ὠνομάζετο Ἀλύπιος. Ἡ μήτηρ μου ἔβλεπε καὶ τοὺς τρεῖς τούτους, μικρασιάτας ὄντας, παρὰ τῷ χατζῆ Νικολῇ, κατὰ τὰ ἔτη 1833—35. Ἐλέγετο δ' ὅτι, τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἑπτὰ ἦσαν οἱ «μεγάλοι καλφάδες» ἐν Κπόλει, πάσας τὰς μεγάλας ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ κράτους οἰκοδομὰς ἀναλαμβάνοντες, μάλιστα τῶν τούρκων, ἐκέρδαινον δὲ πολλά.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτάνου Μαχμοὺτ Β΄, τῷ 1839, εὐνοοῦντος τοὺς «μεγάλους καλφάδες» καὶ τὸν μετὰ δύο ἔτη ἐπελθόντα θάνατον τοῦ χατζῆ Νικολῆ, νέοι ἀρχιτέκτονες ἐνεφανίσθησαν, ἐξασκηθέντες εἰς τὴν τέχνην ταύτην παρὰ τοῖς παλαιοῖς· ἦσαν δέ, ὁ πατήρ μου ***Κιουτσοὺκ Γιάννη κάλφας***, μικρὸς δῆλα δὴ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ ***Μπουγιοὺκ Γιάννη κάλφα*** (μεγάλου), ἐπιλεγομένου καὶ ***Μισιρλῆ***, (Αἰγυπτίου) ἐργασθέντος εἰς οἰκοδο-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

μὰς τοῦ Μωχάμετ Ἄλη τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὅπου πολλὰ ἐκέρδισεν. Εἶδον αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν τῷ 1863, ἢ 64 καὶ ἐδικαίωσα ἐξ ὄψεως τὴν ἐπίκλησιν· πραγματικῶς ἦτο Μπουγιούκ. — Ὁ κιουτσοὺκ Γιάννη κάλφας ᾠκοδόμησε τὸ μέγα Τελωνεῖον τὸ εἰς τὸ μέρος τῆς πόλεως· τὴν ἀλληλοδιδακτικὴν τοῦ Μουχλίου σχολήν, καὶ τῷ 1860 τὸ εἰς Τσάμλιτζαν μικρὸν παλάτιον τοῦ πρίγκηπος Ἀχμὲτ Κεμαλλεδίν, τετάρτου υἱοῦ τοῦ σουλτάνου Μετζήτ. Ἤρξατο δὲ τῶν παρ᾽ ὀθωμανοῖς ἐργασιῶν ἀπὸ τῶν κτημάτων τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ Ῥεοὺφ πασᾶ, πρωθυπουργοῦ τὸ τρίτον (1840—1846).— Συγχρόνως ἀνεφάνη **ὁ Ντελῆ Δημήτρης**, οὗ υἱὸς ἦτον **ὁ Πετράκη κάλφας Μεημαρίδης**, ἀναλαβὼν ἐπικερδεστάτας πολλὰς οἰκοδομὰς τοῦ αἰγυπτίου πρίγκηπος Μουσταφὰ Φαζὴλ πασᾶ, ὅστις, πολλὰ χορηγήσας εἰς τὸν Πετράκην χρήματα, εὑρέθη πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ὀφείλων 17000 χρυσῶν τουρκικῶν λιρῶν, καταβληθεισῶν καὶ τούτων. — Τὴν εὔνοιαν τῶν ἀνακτόρων ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Χαμὴτ ἐκέρδισεν **ὁ Βασιλάκη κάλφας Ἰωαννίδης**, ἀπόγονος τοῦ Μαρκῆ. Ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ἀζὴζ ἀνακτορικὸς ἀρχιτέκτων ἦτον ὁ κακοηθέστατος Σερκὴζ Βαλλιάν, ἀρμένιος.

Ἀναβάντος εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀγαθοῦ σουλτάνου Μετζὴτ εἰσεχώρησεν εἰς τὸ παλάτι ὡς ἀρχιτέκτων **ὁ χατζῆ Στεφανῆς ὁ Γαητανάκης**, ἐκ Μαδύτου τῆς Θρακικῆς χερσονήσου· συνειργάζετο μετ᾽ αὐτοῦ **ὁ χατζῆ Δημήτρης ὁ Γαητανάκης**. Τρίτος ἐκ τῶν Γαητανάκηδων ἦτον **ὁ χατζῆ Σάββας**, ἰδιωτικὰς οἰκοδομὰς ἀναλαμβάνων. Ὁ χατζῆ Στεφανῆς ἐκτήσατό τινα τιμὴν παρ᾽ ἡμῖν ὡς οἰκοδομήσας ἐν τῇ πατρίδι Μαδύτῳ τὴν Γαητανάκειον ὀνομασθεῖσαν ἀπ᾽ αὐτοῦ σχολήν, ἣν ἤγειρε τῷ 1850. Ταύτην ἤλπιζε νὰ προαγάγῃ μέχρι γυμνασίου, διὸ καὶ ἐδωρήσατο αὐτῇ συλλογὴν ὀργάνων φυσικῆς πειραματικῆς καὶ χημείας· ἀλλὰ ἄρας ταῦτα τῷ 1866 ἐδωρήσατο τῇ Μ. Σχολῇ τοῦ Γένους, διοτι οὐδὲ εἰς ἡμιγυμνάσιον ἦτο δυνατὸν ᾽να προαχθῇ ἡ Γαητανάκειος, ταύτης ἐθαύμασα, τῷ 1894 ἐπισκεφθεὶς τὴν Μάδυτον, τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην, ὅπου πλήρης σχεδὸν ὑπῆρχε σειρὰ (τῶν πρώτων ἐτῶν) τῆς σμυρναϊκῆς «Ἀμαλθείας» τοῦ Ἰακώβου Σαμιωτάκη. Τοῦ χατζῆ Στεφανῆ ἓν τέκνον—τὸ μόνον— ἐγνωρίσαμεν, θυγατέρα, σύζυγον λαβοῦσαν τὸν ἐκ Μαδύτου χρηστὸν πολίτην καὶ ἰατρὸν Χαρκλάμπην Μιχαηλίδην, αὐτοκτονήσασαν ἐν Χάλκῃ κατα τὸ θέρος τοῦ 1902. Ὁ χατζῆ Στεφανῆς ὑπεστήριξεν εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐν Χάλκῃ σχολὴν σπουδάζοντα ἐπί τινα χρόνον τὸν ἀπὸ τοῦ 1864, πλέον τῆς τεσσαρακονταετίας χρηματίσαντα ταμίαν τοῦ Πατριαρχείου Συμεὼν Παπαδάκην, οὗ ὁ πατὴρ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἦτο κηπουρὸς εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ μεγάλην οἰκίαν τοῦ Γαητανάκη. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὁ τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μετζὴτ διὰ πολιτικοῦ βαθμοῦ καὶ διὰ τοῦ νισὰν ἰφτιχάρ παρασήμου τῆς δόξης, ἀπέθανεν οἰκτρῶς, ριφθεὶς ὑπὸ γυναικός τινος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

καθημαξευμένης εἰς τὸν κῆπον τῆς οἰκίας τοῦ ἰατροῦ Μιχαηλίδου, κειμένης ἐν Φαναρίῳ, παρὰ τὴν θάλασσαν, καταποντισθεὶς ὑπ' αὐτῆς πρότερον χρηματικῶς.

Ὁ Χατζῆ Δημήτρης ὁ Γαηtανάκης, ἤρεμος ἄνθρωπος, καλὸς οἰκογενειάρχης, ἀπέθανεν εἰρηνεύων μετὰ πάντων· κατὰ σχέδιον καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτοῦ συνεπληρώθη προεκταθεῖσα ἡ ἀπέραντος καὶ ὀγκώδης οἰκοδομὴ τῆς Ὑψ. Πύλης. Εἶχεν υἱὸν Ἀριστείδην, μέλος ὄντα πρὸ ἑβδομήκοντα ἐτῶν τοῦ ἐν τῇ Ὑψ. Πύλῃ Γραφείου τῶν μεταφραστῶν, διορισθέντα ὕστερον πρόξενον τῆς Τουρκίας ἐν εὐρωπαϊκῇ τινὶ πόλει, ὅπου καὶ ἀπέθανεν, ὡς ἤκουσα, ἀπιστῶν εἰς τὸ ἄκουσμα.

Ὁ Χατζῆ Σάβας Γαηtανάκης, τρίτος καὶ νεώτερος τῶν ἀδελφῶν, ἀνελάμβανε μικρὰς ἰδιωτῶν οἰκοδομάς, ὀλίγα κερδίζων· οὔτε παράσημον εἶχεν, ὡς οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, οὔτε βαθμόν.

Τούτους ἐνθυμοῦμαι καὶ περὶ τούτων ἤκουσα, ἢ ἀνέγνωσα, νοῶ δὲ τοὺς ἀκμάσαντας μέχρι τοῦ 1870. Ἔκτοτε κατεσκευάσθησαν ἀρχιτέκτονες ἕως τέλους τῆς ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος ὄχι ἑπτά, ἀλλ' ἑβδομηκοντάκις ἑπτά, ὀλίγιστοι μὲν ἐκ Ζαγορᾶς, οἱ πλεῖστοι δὲ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Γρεβενῶν, Καστορίας καὶ Σιατίστης. Οὗτοι ἐργαζόμενοι βραχὺν χρόνον ὡς ξυλουργοί, λεπτουργοὶ — ὡς ἐλέγοντο — ἢ σιλιτζῆδες (τορνευταί), ἢ ὡς κτίσται, κατόπιν ἐργασίας ἑνὸς ἢ δύο ἐτῶν, περιεβάλλοντο στολὴν εὐπρεπῆ, ἔθετον ἕνα διαβήτην εἰς τὴν ζώνην, καὶ κατεσκεύαζον ἑαυτοὺς ἀρχιτέκτονας. Ἦσαν ὅμως, ὡς φαίνεται, πολλοὶ τοιοῦτοι καὶ πρὸ διακοσίων ἐτῶν, πρακτικοὶ πάντες, ἀλλ' εἶδός τι βοηθῶν πλησίον εἰς τοὺς πρωτοβαθμίους· φρονῶ ὅτι οἱ μεγάλοι ἀνηγόρευον τοὺς μικρούς· συμπεραίνω τοῦτο ἀπὸ τῶν γινομένων εἰς τοὺς «κερχανατζῆδες»· οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ παρ' ἑκάστῳ τῶν ἀρχιτεκτόνων ἐργαζόμενοι ἀρχιλεπτουργοί. Ὅτε διέκρινον λεπτουργόν τινα εὐφυῶς ἔχοντα περὶ τὸ ἐπάγγελμα καὶ δεξιόν, ἀνηγόρευον αὐτὸν κερχανετζὴν, ἢ σιλιτζήμπασην. Ἀνέβαινον ὅλοι εἰς τὴν στέγην κτιζομένης οἰκίας, ἔψαλλον τουρκιστὶ ᾠδήν τινα ἐγκωμιαστικὴν εἰς τὸν ὑποψήφιον, εἰς ἕκαστον δὲ στίχον ἐκτύπων ἅπαξ τὰ σκεπάρνια αὐτῶν ἐπὶ τῶν σανίδων, οἱ δὲ σκεπαρνοψηφίζοντες συνέχαιρον, εὐχόμενοι εἰς ἕκαστον στίχον, καὶ εἰς τὸ τέλος, ἔτη πολλά.

Οἱ ἐργαζόμενοι εἰς οἰκοδομὴν ἀνεγειρομένην ἐκ βάθρων, ἀνήκουσαν δὲ εἰς τοῦρκον, εἶχον δῶρον ἐπὶ τῇ ἀνορύξει τῶν θεμελίων τὸ πρόβατον, τὸ θυσιαζόμενον κατόπιν εὐχῆς τοῦ ἰμάμη, καίτοι χριστιανοί τινες ἀνόητοι καὶ θεοβλαβεῖς ἠρνοῦντο νὰ φάγωσι κρέας εὐλογούμενον ὑπὸ ἱερέως ἀλλοπίστου. Ὅτε δὲ συνεπλήρουν οἱ λεπτουργοὶ καὶ κτίσται τὴν οἰκοδομὴν τὴν ἀνήκουσαν εἰς τοῦρκον, ὁ ἰδιοκτήτης ἔδιδεν δῶρον εἰς τοὺς ἀρχιεργάτας τὸν τσεβρέ, ὕφασμα ἐν εἴδει μεγάλου μανδηλίου, καὶ εἰς τὸν κάλφαν, τὸν ἀρχιτέκτονα,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

μέγα τεμάχιον ὑφάσματος μεταξωτοῦ, διὰ τὴν σύζυγον, ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ. Τὰ δῶρα ταῦτα ἔπρεπε 'νὰ μένωσιν ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἀνηρτημένα ἐπὶ κονταρίων προσηλωμένων ἐπὶ τῆς σκαλωσιᾶς, ἢ ἰκρίου.

Οἱ καλφάδες οἱ μεγάλας ἀναλαμβάνοντες οἰκοδομὰς ἐλάμβανον κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους καὶ τὸ μέγα Πάσχα δῶρα καὶ ἀπὸ μέρους τῶν ἀρχιεργατῶν, καὶ ἀπὸ μέρους τῶν προμηθευόντων τὸ χρησιμεῦον εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὑλικόν.

Κλείων τὸ ἀπομνημόνευμά μου τοῦτο, πρέπει 'να προσθέσω ὅτι, ὡς ἐγυμνάζοντο πρότερον οἱ κερχανατζῆδες καὶ οἱ σιλιτζήμπασήδες, τοιουτοτρόπως ἐγυμνάζοντο οἱ καλφάδες. Ὁ πεπειραμένος ἀρχιτέκτων προσελάμβανε παρ' ἑαυτῷ νέον ἔξυπνον, καὶ γινώσκοντα ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Αὐτὸν ἐκράτει παρ' ἑαυτῷ ἢ ὡς ὑπάλληλον γραμματέα, ἢ, κατὰ τὴν ἣν εἶχε δεξιότητα, καὶ ρεσιμτζῆν, δῆλα δὴ σχεδιαστήν, ὕστερον δὲ προσελάμβανε συνεταῖρον, ἀλλ' ἀνεδείκνυε καὶ διάδοχον τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ.

Αἱ παραδόσεις αὗται φρονῶ ὅτι δέον 'να σωθῶσι διὰ τύπου· ἀλλὰ καὶ 'να διαδοθῇ ἡ ἀλήθεια ὅτι τοῦρκος οὐδέποτε ἠδίκησε χριστιανὸν ἀρχιτέκτονα, ἢ ἐργάτην εἰς τὰς μετ' αὐτοῦ συναλλαγάς· τοὐλάχιστον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανοὶ καὶ μωαμεθανοὶ ἐτιμῶμεν καὶ ἠγαπῶμεν ἀλλήλους.

Ἐξ Ἀθηνῶν, ὀκτωβρίῳ 1934

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΑ·Ι·ΚΟΥ

† Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ
ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΤΟΥ ΙΗ΄ ΚΑΙ ΙΘ΄ ΑΙΩΝΟΣ

(1760—1860)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

᾿Ανατύπωσις ἐκ τοῦ ᾿Εγκυκλοπαιδικοῦ ῾Ημερολογίου τοῦ 1935

ΣΤΑΥΡΟΥ Ν. ΖΕΡΒΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΩΝ)ΠΟΛΙΣ 1935

Τύποις «ΜΕΡΚΕΖ»

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ
Ἄρχοντος Μ. Χαρτοφύλακος καὶ Χρονογράφου τῆς Μ. τοῦ Χρ. Εκκλησίας
Ἄρχοντος Ὑπομνηματογράφου τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας

ΚΑΛΦΑΔΩΝ ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΤΟ μικρόν μου τοῦτο σημείωμα, προωρισμένον 'ν' ἀποτελέσῃ κεφάλαιόν τι τοῦ βιβλίου μου τοῦ μικροῦ «Μνείας τῶν πρὸ ἐμοῦ» — οὔπω ἐκδοθέντος — ἀπεκλείσθη, ἕνεκα λόγων τεχνικῶν, ἀποτελεῖ δὲ σύνολον εἰδήσεων, ὅσας ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμονῆς συνῆγον, ἐρωτῶν διαρκῶς καὶ ἀποτυγχάνων, ἀφοῦ ἠρώτων γέροντας ἀγνοοῦντας καὶ τῆς ἰδίας ζωῆς ἐπεισόδια, ἅτινα ὑπεμίμνησκον εἰς αὐτοὺς ἐγὼ ὁ ζητῶν ἀπ' αὐτῶν νὰ μάθω.

Εἰς τὰς σελίδας 71 καὶ 172 τῆς δυστυχοῦς συγγραφῆς «Μνείας» ἀνεγράφησαν ἁπλῶς ὀνόματα τριῶν ἀδελφῶν καλφάδων (ἀρχιτεκτόνων) τῶν ἐκ Μαδύτου Γαητανάκηδων, μὴ συνεκδοθεισῶν οὔτε τῶν φωτογραφιῶν αὐτῶν, οὔτε βιογραφικῶν τινῶν εἰδήσεων ἀληθινῶν περὶ τῶν ἀνδρῶν, ἃς οὔτε σήμερον ὑπ' ὄψιν ἔχω. Περὶ τῶν καλφάδων τούτων καὶ τινων προγενεστέρων, οἱανδήποτε δυνάμεθα 'ν' ἀνεύρωμεν πληροφορίαν εἰς ἔντυπα, ἢ χειρόγραφα, διότι ἐκ παραδόσεων οὐδὲν πρέπει 'ν' ἀπεκδεχώμεθα, καθῆκον ἔχομεν 'να περισώσωμεν διὰ τοῦ τύπου. Εἶμαι εὐχαριστημένος, διότι οἱ γονεῖς μου ἔσωζον ἀπὸ μνήμης καὶ μορφὰς καὶ πράξεις παλαιῶν καλφάδων, καὶ μοι εἶπον περὶ αὐτῶν ὅσα ἐγίνωσκον. Ἀγνοῶ τίς ἐκ τῶν ἡμετέρων ἔχει γεγραμμένον λόγον ἐκτενῆ ἢ σύντομον περὶ τῶν ***ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀρχιτεκτόνων τῶν ἀκμασάντων μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΘ΄ἑκατονταετηρίδος***, ἐν τοῖς κάτω χρόνοις πάντοτε ἴσως ἑνὸς ἀρχιτέκτονος ὄνομα παλαιοῦ γνωστότερον ἐγένετο παρ' ἡμῖν, διὰ τὸν λόγον ὅτι, χάριν αὐτοῦ ἐσώθη μέχρις ἡμῶν καθὸ κτῆμα τῶν ὀρθοδόξων, ὁ εἰς τὴν τοποθεσίαν «τοῦ Φανάρη» - ὁ ἐν Μουχλίῳ — ναὸς τῆς Θεοτόκου Μαγουλιωτίσσης, ὁ τουρκιστὶ Κανλὴ-κλίσε (Αἱματόεσσα ἐκκλησία) λεγόμενος. Ἐχορηγήθη εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα ***Χριστόδουλον*** ὁ ναὸς οὗτος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μεχμὲτ τοῦ Πορθητοῦ τῷ 876 ἐγίρας

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

δῆλα δὴ 1471, κατὰ τὸν ὑπολογισμόν μου. Τὸ τουρκικὸν ἐπίσημον γράμμα τοῦ 876 δωρεῖται τόπους ἐν τῷ Μουχλίῳ εἰς τὸν Κοντόπουλον, κτίσαντα ἐπὶ τῶν αὐτόθι γηπέδων πτωχοκομεῖον φαίνεταί μοι δὲ τολμηρία 'να εἰκάσω ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἐπώνυμον εἶχε Κοντοπούλου, καὶ ὅτι τὸ τουρκικὸν γράμμα περὶ δωρεᾶς τοῦ ναοῦ καὶ τὸ περὶ δωρεᾶς γηπέδων ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Ἡ παράδοσις ἔσωζεν ὅτι, ὁ ναός, τοιοῦτος, οἷος σώζεται σήμερον, κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα, ἐδωρήθη εἰς τὸν Χριστόδουλον, διότι κατὰ τό σχέδιον καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν αὐτοῦ, ἀνηγέρθη τὸ μεγαλοπρεπὲς τζαμὶ Σουλτὰν Μεχμέτ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καί, ἐν μέρει, διὰ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον ἐπὶ βυζαντινῶν ἐγειρομένου μεγάλου ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων· λέγω **ἐν μέρει,** διότι, κατὰ παλαιὰν κοινολαϊτιδα παράδοσιν, καὶ μέρος τοῦ ὑλικοῦ τοῦ παλαιοῦ ἱεροῦ ναοῦ, καὶ χῶμα καὶ πέτραι περισσεύσασαι ἀπὸ τοῦ λόφου, χαμηλωθέντος πολύ, μετεκομίσθησαν εἰς τὴν παραλίαν τὴν ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ Γενὶ-καπὶ μέχρι τοῦ Κίλβουρνοῦ, καὶ ἐχέρσωσαν τὸ μέρος ὅλον, ὅπερ ἔβρεχον τὰ νερὰ τοῦ Κερατίου κόλπου μέχρι τοῦ τείχους τοῦ «πτεροῦ» τοῦ Πετρίου· γνωστὸν δ' ὅτι τὸ χερσωθὲν μέρος τοῦτο εἴς τινα σημεῖα προχωρεῖ ἀπὸ τοῦ τείχους μέχρι τῆς παραλίας εἰς 40-60 μέτρα. Ἕως πρὸ ἑξήκοντα ἐτῶν εἰς τὴν πλησίον τοῦ Κίλβουρνοῦ πλατεῖαν διεφαίνοντο τεμάχια μεγάλα πλινθοκτίστου οἰκοδομῆς τῶν βυζαντινῶν, ὡς εἰκάζω, χρόνων.

Διέσωσεν ὁ Κομνηνὸς Ὑψηλάντης εἰς «Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν» (σ. 12) τὴν παράδοσιν ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἐφονεύθη, διότι ἐκαυχήθη ὅτι δύναται 'να κτίσῃ ἕτερον τζαμὶ μεγαλοπρεπέστερον τοῦ κτισθέντος ἐπ' ὀνόματι τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ. Οἱ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἀκμάζοντες ἀρχιτέκτονες ὥς μοι ἔλεγεν ὁ ὁ πατήρ μου, ἔσωζον ἄλλην περὶ τοῦ Χριστοδούλου παράδοσιν· ὅτι λαβὼν διαταγὴν 'να κτίσῃ εἴς τινα μεγάλην πόλιν, δῆθεν τὴν Ἀδριανόπολιν, τζαμὶ μέγα ἔχον χίλια παράθυρα, ἵνα ὁ ἀριθμὸς ἀκουόμενος προξενῇ παφλάζουσαν ἐντύπωσιν, ἤνοιξεν ἐννεακόσια ἐνενῆντα ἐννέα, ἐλεγχόμενος δὲ διὰ τὴν παράβασιν τῆς σουλτανικῆς διαταγῆς ἐδικαιολογήθη ὅτι ἐξεπλήρωσεν αὐτὸς τὸ πνεῦμα τῆς διαταγῆς ἐμφανέστερον· ἡ λέξις χίλια, μπὶν τουρκιστὶ καὶ μονοσύλλαβος, ἀδυνατεῖ 'να προξενήσῃ τόσῳ μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀκούοντα, ὅσην θὰ προξενήσωσιν αἱ λέξεις ἐννεακόσια ἐνενῆντα ἐννέα—τουρκιστὶ ντοκοὺζ γιοὺς ντοκσὰν ντοκούς, καὶ κατὰ μεταφρασιν ἐπιμήκη, ἐννεάκις ἑκατὸν ἐννενήκοντα ἐννέα· δεκαπέντε συλλαβὰς !!! ἀντὶ τῆς μιᾶς.

Ὁ πολυγραφώτατος στιχουργὸς Καισάριος Δαπόντες εἰς τὴν ἀνέκδοτον αὐτοῦ «Βίβλον Βασιλειῶν» ἀναφέρει ***Κωνσταντῆν*** κάλφαν (ἀρχιτέκτονα) ἀκμάσαντα μετὰ τὸ μέσον τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος. Ἐγεννήθη ἐν Ἐπιβάταις τῆς Θράκης, καὶ κατώρθωσεν, αὐτοδίδακτος ὤν,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

'να χερσώσῃ ἀσφαλῶς τὸ πρὸς τῇ Βλάγκᾳ νεώριον, ὅπου κεῖται τὸ σήμερον λεγόμενον Γενίκαπι τῆς Βλάγκας. Ὁ ἀρχιτέκτων Κωνσταντῖνος ὁ ἐπιβατηνὸς κατώκει εἰς τὸ Ἐξω-κιόνιον (τὰ Ἓξ Μάρμαρα), ἦτο δὲ «γνώριμος» τῷ Δαπόντε. Μνείαν τοῦ κάλφα τούτου βλέπε εἰς τὴν λέξιν Κωνσταντινούπολις (ἐν τέλει) γραφεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ, εἰς τὸ Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας τοῦ «Νεολόγου» (τομ. Γ').

Θρακικοὶ Σύλλογοι καὶ Ἐπετηρίδες παρέδωκαν εἰς ἡμᾶς ἐκ παραδόσεως σώσασαι τὸ ὄνομα ἀρχιτέκτονός τινος, ἐκ Μαδύτου τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου. Ἐλέγετο ***Χατζῆ Ἀνδρέας***, καὶ διηγοῦντο περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὅτι, μικρῷ πρὸ τοῦ ἔτους 1790 συνέστησε σχολεῖον εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Μάδυτον, καὶ ἐδωρήσατο πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ ποσὸν ἴσον πρὸς χρυσᾶ φράγκα 15000. Παραδόξως ὁ περὶ σχολείων γράψας τὸ χρήσιμον Σχεδίασμα Ματθαῖος Παρανίκας, ὁ καὶ διδάξας ἐκεῖ πού, παρέδραμεν ἀφήγησιν ἱδρύσεως σχολείου, προικοδοτηθέντος διὰ τόσον μεγάλης περιουσίας. Σημειώσωμεν ὅτι καὶ ὁ χατζῆ Ἀνδρέας, ὡς ὁ Χριστόδουλος, ἦτον αὐτοκρατορικὸς ἀρχιτέκτων.

Ἀρχιτέκτων διαιωνίσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ, συνδεθὲν μετὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως (1809—1810) τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱεροσολύμοις, ἦτο ***Χατζῆ Κομνηνὸς*** κάλφας, ἐν Μιτυλήνῃ γεννηθείς, ἀλλὰ φονευθεὶς ὁ ταλαίπωρος ὑπὸ κακούργων.

Γνωστὸς ἐγένετο μετ' αὐτὸν ὁ ***Μαρκὴ κάλφας***, οἰκοδομήσας τῷ 1802 τὴν οὐχὶ μεγάλην οὖσαν τότε οἰκοδομὴν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Μετ' αὐτὴν ἀνῳκοδόμησε τὸ ἐν Γαλατᾷ νοσοκομεῖον, οὗτινος ἦτο συμπεπληρωμένη ἡ οἰκοδομὴ τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους 1813, καθὰ βεβαιοῖ ἡ εἰς τὸ σημερινὸν μέγα Ἐθνικὸ Χάνι ἐντετειχισμένη ἐπιγραφή· αὐτὴ καὶ μαρτυρεῖ ὅτι τὸ κτίριον τοῦ νοσοκομείου συνετελέσθη.

ἐπιστασίᾳ θερμουργῷ
τιμίων ἐπιτρόπων
καὶ Μάρκου ἀρχιτέκτονος
ἐπιεικοῦς τὸν τρόπον

Ἀγνοῶ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Μαρκὴ κάλφα, εἰς χειρόγραφον δέ τι ἀνέγνωσα ὅτι, κατὰ τὸ ἔτος 1824 ὁ «ἐπιεικὴς τὸν τρόπον» ἀρχιτέκτων ἦτον, ἂν μὴ σφάλλωμαι, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κοινοῦ, τῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πατριαρχείῳ· ἦτο δῆλα δὴ μέλος τοῦ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου τοῦ τότε καιροῦ.

Σύγχρονος τῷ Μαρκῇ κάλφα ἦτο ***ὁ χατζῆ Νικολῆς ὁ Νικολαΐδης***, ἀνακτορικὸς ἀρχιτέκτων καὶ αὐτός. Ἐπεστάτησεν εἰς συμπλήρωσιν ἢ καὶ εἰς ἀνοικοδόμησιν τῶν ναῶν ἁγίου Γεωργίου: πατριαρχικοῦ, ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου, τοῦ ἐν Ἐδιρνέκαπι καὶ τοῦ ἐν Ψαμμαθίᾳ Κυπαρισσᾶ (τεσσάρων δῆλα δή), ἴσως καὶ τοῦ αὐτόσε τῆς Ἀναλήψεως· ἐπίσης τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Τζιβαλίου, πάντων κατὰ τὰ ἔτη 1837—38, καὶ τινων ναῶν εἰς τινα μικρὰ χωρία ἔξω τῶν τει-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

χῶν τῆς Κωνσταντινοπόλεως, περὶ τὰ ἔτη 1833-34. Τῷ ἔτει 1837 ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τὸ ἔσω τῆς πύλης Πετρίου (Πετρὶ καπουσοῦ) ἐν τῷ Διπλοφαναρίῳ κείμενον ἁγιορειτινὸν Μετόχιον, ἐπιτρόπων τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὄντων τῶν ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ συνέσει φημιζομένων Βενιαμὶν Λαυριώτου καὶ Ἱλαρίωνος Ἰβηρίτου. Ἐγένετο προστάτης τοῦ πατρός μου ὁ Χατζῆ Νικολῆς, καθὸ συμπολίτης αὐτοῦ (ἐκ Λέρου) καὶ συγγενής, δεύτερος ἐξάδελφος, ὡς ἦσαν καὶ τῶν μητροπολιτῶν Ἡρακλείας, τοῦ πολλοῦ Μελετίου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰγνατίου. Εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ οἰκίαν τοῦ **Χατζῆ** Νικολῆ ἐσύχναζον πρόκριτοί τινες τοῦ Γένους, συνήθως δὲ ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιος. Ἐτιμᾶτο ὑπ' αὐτῶν, ὡς ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ· ἀπεβίωσε δὲ τῷ 1841.

Σύγχχρονον αὐτῷ ζῶντα μέχρι τοῦ 1836 εὑρίσκω τὸν ***Ἰωάννην Σγούταν***, καθήμενον εἰς Τα-ταῦλα. Τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ Σγούτα ἀναγινώσκω ἐν καταλόγῳ συνδρομητῶν βιβλίου τυπωθέντος τῷ 1836.

Ἴσως ἔζη καθ' ὃν καιρὸν ἦλθεν ὁ χατζῆ Νικολῆς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἕτερος ἀρχιτέκτων, ***Γεώργη κάλφας***. Εὑρίσκω τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς πατριαρχικὸν γράμμα τοῦ 1790, ἀναφέροντι ὅτι ἡ σύζυγος αὐτοῦ Φανὴ εἶχε στασείδιον ἐν τῷ γυναικωνίτῃ τοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι. Πιθανῶς ἐκεῖ κατῴκει ὁ Γεώργιος.

Σύγχρονοι τοῦ Μαρκῆ καὶ τοῦ χατζῆ Νικολῆ (1810—1841) ἦσαν· ***ὁ Νικόλαος Γιαγτζόγλους***, ἔχων υἱὸν Λουκᾶν, μαθηματικόν, ἀγνοῶ που διδαχθέντα, ὃν ἐγνωρίσαμεν μέχρι σχεδὸν τοῦ 1870 διδάσκαλον τῶν μαθηματικῶν εἴς τινα σχολεῖα τῆς Κπόλεως — ***ὁ Κωνσταντῖνος Γιολασιγμάζης***, ἀνοικοδομήσας τὸν ἐν Βλάγκᾳ ναὸν τῶν ἁγ. Θεοδώρων, καὶ τὸν Ἅγ. Μηνᾶν, Ψαμμαθείων ὡς καὶ ναούς τινας τῶν ἔξω τῆς Κπόλεως θρακικῶν χωριδίων (1833–34) — ***ὁ Γαλὴπ κάλφας***, ὀρθόδοξος ἕλλην, Γαλὺπ ὑπὸ τῶν τούρκων καλούμενος, διότι ὠνομάζετο Ἀλύπιος. Ἡ μήτηρ μου ἔβλεπε καὶ τοὺς τρεῖς τούτους, μικρασιάτας ὄντας, παρὰ τῷ χατζῆ Νικολῆ, κατὰ τὰ ἔτη 1833—35. Ἐλέγετο δ' ὅτι, τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἑπτὰ ἦσαν οἱ «μεγάλοι καλφάδες» ἐν Κπόλει, πάσας τὰς μεγάλας ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ κράτους οἰκοδομὰς ἀναλαμβάνοντες, μάλιστα τῶν τούρκων, ἐκέρδαινον δὲ πολλά.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτάνου Μαχμοὺτ Β', τῷ 1839, εὐνοοῦντος τοὺς «μεγάλους καλφάδες» καὶ τὸν μετὰ δύο ἔτη ἐπελθόντα θάνατον τοῦ χατζῆ Νικολῆ, νέοι ἀρχιτέκτονες ἐνεφανίσθησαν, ἐξασκηθέντες εἰς τὴν τέχνην ταύτην παρὰ τοῖς παλαιοῖς· ἦσαν δέ, ὁ πατήρ μου ***Κιουτσοὺκ Γιάννη κάλφας***, μικρὸς δῆλα δὴ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ ***Μπουγιοὺκ Γιάννη κάλφα*** (μεγάλου), ἐπιλεγομένου καὶ ***Μισιρλῆ***, (Αἰγυπτίου) ἐργασθέντος εἰς οἰκοδο-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

μὰς τοῦ Μωχάμετ Ἄλη τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὅπου πολλὰ ἐκέρδισεν. Εἶδον αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν τῷ 1863, ἢ 64 καὶ ἐδικαίωσα ἐξ ὄψεως τὴν ἐπίκλησιν· πραγματικῶς ἦτο Μπουγιούκ. — Ὁ κιουτσοὺκ Γιάννη κάλφας ᾠκοδόμησε τὸ μέγα Τελωνεῖον τὸ εἰς τὸ μέρος τῆς πόλεως· τὴν ἀλληλοδιδακτικὴν τοῦ Μουχλίου σχολήν, καὶ τῷ 1860 τὸ εἰς Τσάμλιτζαν μικρὸν παλάτιον τοῦ πρίγκηπος Ἀχμὲτ Κεμαλλεδὶν, τετάρτου υἱοῦ τοῦ σουλτάνου Μετζῆτ. Ἤρξατο δὲ τῶν παρ' ὀθωμανοῖς ἐργασιῶν ἀπὸ τῶν κτημάτων τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ Ῥεοὺφ πασᾶ, πρωθυπουργοῦ τὸ τρίτον (1840—1846).— Σύγχρόνως ἀνεφάνη **ὁ Ντελῆ Δημήτρης**, οὗ υἱὸς ἦτον **ὁ Πετράκη κάλφας Μεημαρίδης**, ἀναλαβὼν ἐπικερδεστάτας πολλὰς οἰκοδομὰς τοῦ αἰγυπτίου πρίγκηπος Μουσταφὰ Φαζὴλ πασᾶ, ὅστις, πολλὰ χορηγήσας εἰς τὸν Πετράκην χρήματα, εὑρέθη πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ὀφείλων 17000 χρυσῶν τουρκικῶν λιρῶν, καταβληθεισῶν καὶ τούτων. — Τὴν εὔνοιαν τῶν ἀνακτόρων ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Χαμὴτ ἐκέρδισεν **ὁ Βασιλάκη κάλφας Ἰωαννίδης**, ἀπόγονος τοῦ Μαρκῆ. Ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ἀζὴζ ἀνακτορικὸς ἀρχιτέκτων ἦτον ὁ κακοηθέστατος Σερκὴζ Βαλλιάν, ἀρμένιος.

Ἀναβάντος εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀγαθοῦ σουλτάνου Μετζῆτ εἰςεχώρησεν εἰς τὸ παλάτι ὡς ἀρχιτέκτων **ὁ χατζῆ Στεφανῆς ὁ Γαητανάκης**, ἐκ Μαδύτου τῆς Θρακικῆς χερσονήσου· συνειργάζετο μετ' αὐτοῦ **ὁ χατζῆ Δημήτρης ὁ Γαητανάκης**. Τρίτος ἐκ τῶν Γαητανάκηδων ἦτον **ὁ χατζῆ Σάββας**, ἰδιωτικὰς οἰκοδομὰς ἀναλαμβάνων. Ὁ χατζῆ Στεφανῆς ἐκτήσατό τινα τιμὴν παρ' ἡμῖν ὡς οἰκοδομήσας ἐν τῇ πατρίδι Μαδύτῳ τὴν Γαητανάκειον ὀνομασθεῖσαν ἀπ' αὐτοῦ σχολήν, ἣν ἤγειρε τῷ 1850. Ταύτην ἤλπιζε νὰ προαγάγῃ μέχρι γυμνασίου, διὸ καὶ ἐδωρήσατο αὐτῇ συλλογὴν ὀργάνων φυσικῆς πειραματικῆς καὶ χημείας· ἀλλὰ ἄρας ταῦτα τῷ 1866 ἐδωρήσατο τῇ Μ. Σχολῇ τοῦ Γένους, διοτι οὐδὲ εἰς ἡμιγυμνάσιον ἦτο δυνατὸν 'να προαχθῇ ἡ Γαητανάκειος, ταύτης ἐθαύμασα, τῷ 1894 ἐπισκεφθεὶς τὴν Μάδυτον, τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην, ὅπου πλήρης σχεδὸν ὑπῆρχε σειρὰ (τῶν πρώτων ἐτῶν) τῆς σμυρναϊκῆς «Ἀμαλθείας» τοῦ Ἰακώβου Σαμιωτάκη. Τοῦ χατζῆ Στεφανῆ ἓν τέκνον — τὸ μόνον — ἐγνωρίσαμεν, θυγατέρα, σύζυγον λαβοῦσαν τὸν ἐκ Μαδύτου χρηστὸν πολίτην καὶ ἰατρὸν Χαραλάμπην Μιχαηλίδην, αὐτοκτονήσασαν ἐν Χάλκῃ κατα τὸ θέρος τοῦ 1902. Ὁ χατζῆ Στεφανῆς ὑπεστήριξεν εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐν Χάλκῃ σχολὴν σπουδάζοντα ἐπί τινα χρόνον τὸν ἀπὸ τοῦ 1864, πλέον τῆς τεσσαρακονταετίας χρηματίσαντα ταμίαν τοῦ Πατριαρχείου Συμεὼν Παπαδάκην, οὗ ὁ πατὴρ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἦτο κηπουρὸς εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ μεγάλην οἰκίαν τοῦ Γαητανάκη. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὁ τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μετζῆτ διὰ πολιτικοῦ βαθμοῦ καὶ διὰ τοῦ νισὰν ἰφτιχάρ= παρασήμου τῆς δόξης, ἀπέθανεν οἰκτρῶς, ριφθεὶς ὑπὸ γυναικός τινος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

καθημαξευμένης εἰς τὸν κῆπον τῆς οἰκίας τοῦ ἰατροῦ Μιχαηλίδου, κειμένης ἐν Φαναρίῳ, παρὰ τὴν θάλασσαν, καταποντισθεὶς ὑπ' αὐτῆς πρότερον χρηματικῶς.

Ὁ Χατζῆ Δημήτρης ὁ Γαητανάκης, ἤρεμος ἄνθρωπος, καλὸς οἰκογενειάρχης, ἀπέθανεν εἰρηνεύων μετὰ πάντων· κατὰ σχέδιον καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτοῦ συνεπληρώθη προεκταθεῖσα ἡ ἀπέραντος καὶ ὀγκώδης οἰκοδομὴ τῆς Ὑψ. Πύλης. Εἶχεν υἱὸν Ἀριστείδην, μέλος ὄντα πρὸ ἑβδομήκοντα ἐτῶν τοῦ ἐν τῇ Ὑψ. Πύλῃ Γραφείου τῶν μεταφραστῶν, διορισθέντα ὕστερον πρόξενον τῆς Τουρκίας ἐν εὐρωπαϊκῇ τινὶ πόλει, ὅπου καὶ ἀπέθανεν, ὡς ἤκουσα, ἀπιστῶν εἰς τὸ ἄκουσμα.

Ὁ Χατζῆ Σάβας Γαητανάκης, τρίτος καὶ νεώτερος τῶν ἀδελφῶν, ἀνελάμβανε μικρὰς ἰδιωτῶν οἰκοδομάς, ὀλίγα κερδίζων· οὔτε παράσημον εἶχεν, ὡς οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, οὔτε βαθμόν.

Τούτους ἐνθυμοῦμαι καὶ περὶ τούτων ἤκουσα, ἢ ἀνέγνωσα, νοῶ δὲ τοὺς ἀκμάσαντας μέχρι τοῦ 1870. Ἔκτοτε κατεσκευάσθησαν ἀρχιτέκτονες ἕως τέλους τῆς ΙΘ΄ ἑκατονταετηρίδος ὄχι ἑπτά, ἀλλ' ἑβδομηκοντάκις ἑπτά, ὀλίγιστοι μὲν ἐκ Ζαγορᾶς, οἱ πλεῖστοι δὲ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Γρεβενῶν, Καστορίας καὶ Σιατίστης. Οὗτοι ἐργαζόμενοι βραχὺν χρόνον ὡς ξυλουργοί, λεπτουργοί — ὡς ἐλέγοντο — ἢ σιλιτζῆδες (τορνευταί), ἢ ὡς κτίσται, κατόπιν ἐργασίας ἑνὸς ἢ δύο ἐτῶν, περιεβάλλοντο στολὴν εὐπρεπῆ, ἔθετον ἕνα διαβήτην εἰς τὴν ζώνην, καὶ κατεσκεύαζον ἑαυτοὺς ἀρχιτέκτονας. Ἦσαν ὅμως, ὡς φαίνεται, πολλοὶ τοιοῦτοι καὶ πρὸ διακοσίων ἐτῶν, πρακτικοὶ πάντες, ἀλλ' εἶδός τι βοηθῶν πλησίον εἰς τοὺς πρωτοβαθμίους· φρονῶ ὅτι οἱ μεγάλοι ἀνηγόρευον τοὺς μικρούς· συμπεραίνω τοῦτο ἀπὸ τῶν γινομένων εἰς τοὺς «κερχανατζῆδες»· οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ παρ' ἑκάστῳ τῶν ἀρχιτεκτόνων ἐργαζόμενοι ἀρχιλεπτουργοί. Ὅτε διέκρινον λεπτουργόν τινα εὐφυῶς ἔχοντα περὶ τὸ ἐπάγγελμα καὶ δεξιόν, ἀνηγόρευον αὐτὸν κερχανετζῆν, ἢ σιλιτζῆμπασην. Ἀνέβαινον ὅλοι εἰς τὴν στέγην κτιζομένης οἰκίας, ἔψαλλον τουρκιστὶ ᾠδήν τινα ἐγκωμιαστικὴν εἰς τὸν ὑποψήφιον, εἰς ἕκαστον δὲ στίχον ἐκτύπων ἅπαξ τὰ σκεπάρνια αὐτῶν ἐπὶ τῶν σανίδων, οἱ δὲ σκεπαρνοψηφίζοντες συνέχαιρον, εὐχόμενοι εἰς ἕκαστον στίχον, καὶ εἰς τὸ τέλος, ἔτη πολλά.

Οἱ ἐργαζόμενοι εἰς οἰκοδομὴν ἀνεγειρομένην ἐκ βάθρων, ἀνήκουσαν δὲ εἰς τοῦρκον, εἶχον δῶρον ἐπὶ τῇ ἀνορύξει τῶν θεμελίων τὸ πρόβατον, τὸ θυσιαζόμενον κατόπιν εὐχῆς τοῦ ἰμάμη, καίτοι χριστιανοί τινες ἀνόητοι καὶ θεοβλαβεῖς ἠρνοῦντο 'να φάγωσι κρέας εὐλογούμενον ὑπὸ ἱερέως ἀλλοπίστου. Ὅτε δὲ συνεπλήρουν οἱ λεπτουργοὶ καὶ κτίσται τὴν οἰκοδομὴν τὴν ἀνήκουσαν εἰς τοῦρκον, ὁ ἰδιοκτήτης ἔδιδεν δῶρον εἰς τοὺς ἀρχιεργάτας τὸν τσεβρέ, ὕφασμα ἐν εἴδει μεγάλου μανδηλίου, καὶ εἰς τὸν κάλφαν, τὸν ἀρχιτέκτονα,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

μέγα τεμάχιον ὑφάσματος μεταξωτοῦ, διὰ τὴν σύζυγον, ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ. Τὰ δῶρα ταῦτα ἔπρεπε 'νὰ μένωσιν ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἀνηρτημένα ἐπὶ κονταρίων προσηλωμένων ἐπὶ τῆς σκαλωσιᾶς, ἢ ἰκρίου.

Οἱ καλφάδες οἱ μεγάλας ἀναλαμβάνοντες οἰκοδομὰς ἐλάμβανον κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους καὶ τὸ μέγα Πάσχα δῶρα καὶ ἀπὸ μέρους τῶν ἀρχιεργατῶν, καὶ ἀπὸ μέρους τῶν προμηθευόντων τὸ χρησιμεῦον εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὑλικόν.

Κλείων τὸ ἀπομνημόνευμά μου τοῦτο, πρέπει 'να προσθέσω ὅτι, ὡς ἐγυμνάζοντο πρότερον οἱ κερχανατζῆδες καὶ οἱ σιλιτζήμπασήδες, τοιουτοτρόπως ἐγυμνάζοντο οἱ καλφάδες. Ὁ πεπειραμένος ἀρχιτέκτων προσελάμβανε παρ' ἑαυτῷ νέον ἔξυπνον, καὶ γινώσκοντα ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Αὐτὸν ἐκράτει παρ' ἑαυτῷ ἢ ὡς ὑπάλληλον γραμματέα, ἤ, κατὰ τὴν ἣν εἶχε δεξιότητα, καὶ ῥεσιμτζῆν, δῆλα δὴ σχεδιαστήν, ὕστερον δὲ προσελάμβανε συνεταῖρον, ἀλλ' ἀνεδείκνυε καὶ διάδοχον τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ.

Αἱ παραδόσεις αὗται φρονῶ ὅτι δέον 'να σωθῶσι διὰ τύπου· ἀλλὰ καὶ 'να διαδοθῇ ἡ ἀλήθεια ὅτι τοῦρκος οὐδέποτε ἠδίκησε χριστιανὸν ἀρχιτέκτονα, ἢ ἐργάτην εἰς τὰς μετ' αὐτοῦ συναλλαγάς· τοὐλάχιστον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανοὶ καὶ μωαμεθανοὶ ἐτιμῶμεν καὶ ἠγαπῶμεν ἀλλήλους.

Ἐξ Ἀθηνῶν, ὀκτωβρίῳ 1934

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ